

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 351.74 (477)

Ю.Р. Йосипів

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОГО КОМПОНЕНТУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ

Відстежується розвиток емоційно-вольового компоненту професійної компетентності курсантів ВНЗ МВС на заняттях із спеціальної фізичної підготовки, проведеним експериментальним дослідженням підтверджено ефективність застосування використаних методів та засобів фізичної підготовки для розвитку емоційно-вольового компоненту професійної компетентності, який в експериментальній групі помітно поліпшився.

Ключові слова: курсанти, професійна компетентність, емоційно-вольовий компонент, спеціальна фізична підготовка.

Отслеживается развитие эмоционально-волевого компонента профессиональной компетентности курсантов ВУЗов МВД на занятиях специальной физической подготовке; проведенным экспериментальным исследованием подтверждена эффективность применения использованных методов и способов физической подготовки для развития эмоционально-волевого компонента профессиональной компетентности, который в экспериментальной группе заметно улучшился.

Ключевые слова: курсанты, профессиональная компетентность, эмоционально-волевой компонент, специальная физическая подготовка.

In article are considered of question of development of an emotional strong-willed component of professional competence of cadets of high schools of the Internal Affairs Ministry on occupations by special physical preparation. The carried out experimental research has specified efficiency of application of the used methods and ways of physical preparation on development of an emotional-strong-willed component of professional competence which in experimental group was authentically improved.

Key words: cadets, professional competence, the emotional-strong-willed component, special physical preparation.

Постановка проблеми. Підготовка спеціалістів правоохоронного профілю у сучасній складній криміногенній обстановці, що склалась в Україні, має важливе державне і соціальне значення. Адже йдеться про стримування суспільних відносини від хаосу, безладдя, насилля, щоб забезпечувати належні правові відносини між громадянами, створювати сприятливі умови для підвищення рівня їх добробуту. Саме тому професійна компетентність майбутніх працівників ОВС, яким доведеться працювати у нелегких умовах, слід вважати одним з визначальних факторів формування професійної компетентності під час навчання у вищих навчальних закладах МВС, має важливе значення для якнайшвидшої адаптації випускників цих закладів практичної правоохоронної діяльності.

Стан дослідження. Професійна компетентність особистості, необхідна для правоохоронної діяльності, досить складний чинник, в якому поєднується інтегральна властивість особистості, єдність таких трьох взаємопов'язаних компонентів, як мотиваційний, загально-професійний й емоційно-вольовий – за даними одних науковців [1], а також як ціннісно-мотиваційний, когнітивний, практичний та оцінювальний - за даними інших [2].

Аналіз літературних джерел дозволяє розглядати емоційно-вольовий компонент професійної компетентності як прояв позитивного емоційного стану при підготовці та виконанні професійних дій, як збереження доброзичливості та врівноваженості при багаторазовому повторенні одноманітних дій, прояв самокритичності та самоконтролю при діях проти правопорушників [3].

З метою формування емоційно-вольової готовності особистості до правоохоронної діяльності у курсантів рекомендують розвивати психологічну стійкість до негативної дії емоціогенних чинників службово-бойової діяльності та формувати вольові, інтелектуальні якості, такі властивості, як уважність, спостережливість тощо. Для цього застосовують навчання способом регуляції психічних станів (різновиди дихальних вправ; вправи на зміну тонуусу скелетних м'язів, мімічної мускулатури; прийоми на включення в регуляцію уявлень і почуттів тощо), прийомам і способам вольової саморегуляції (самоаналіз власних дій та вчинків; суворий контроль і вимогливість щодо виконання запланованих завдань; цілеспрямовані вправи та тренування для виховання вольових якостей особистості; формули самонавіювання тощо). Застосовувані методики запо-

чаткуюють формування емоційно-вольового компоненту в курсантів ВНЗ.

Однак у цих дослідженнях не вирішується проблема удосконалення з урахуванням індивідуальних особливостей рівня його розвитку на заняттях спеціальною фізичною підготовкою. Як вважають науковці, компетенція (права і обов'язки) є головною складовою змісту правового статусу кожного органу, що доповнюється такими важливими елементами, як його завдання, функції, характер взаємозв'язків з іншими органами (як по «вертикалі», так і по «горизонталі»), місцем в ієрархічній структурі органів виконавчої влади, порядком вирішення установчих і кадрових питань тощо [4, с. 247]. Враховуючи це, ми поставили **мету** висвітлити зміст поняття «професійна компетентність працівника міліції», спробувати визначити її структуру, дослідити можливості удосконалення емоційно-вольового компоненту професійної компетентності на заняттях спеціальною фізичною підготовкою майбутніх працівників міліції.

Виклад основних положень. Нами було проведено обстеження 126 курсантів чоловічої статі Львівського державного університету внутрішніх справ до та після експериментального застосування методики, спрямованої на індивідуалізований розвиток окремих психологічних компонентів професійної компетентності. Для визначення рівня розвитку емоційно-вольового компоненту професійної компетентності використовувалися: метод спостережень (просте та комплексне), опитування, бесіда, експертні оцінки, аналіз документації; бланкові методики, програмні засоби психофізіологічного тестування (тест «САН»), стандартизовані та модифіковані опитувальники (Г. Айзенка); модифікований варіант анкети, розробленої М.І. Дяченком на підставі трьох факторів опитувальника Р. Кеттела та опитувальника НПУ [5].

Підкреслимо, що досі ще нема остаточного визначення професійної компетентності (далі – ПК). Ще у 80-ті рр. ряд науковців звернули особливу увагу на мотиваційну й операційну сторони соціальної компетентності, її поведінкові прояви. Головне для неї, як зазначалось, «...ефективно брати участь у складній міжособовій взаємодії» [6, с. 479].

Критерієм соціальної компетентності служить результативність взаємодії, досягнення значущих соціальних цілей у певних соціальних контекстах з використанням відповідних засобів і отриманням позитивного результату. Тоді ж різні автори послідовно формували дві взає-

модоповнюючі моделі соціальної компетентності та її розвитку. Перша модель [4, с. 327] представлялася як набір пов'язаних між собою умінь у вирішенні міжособових проблем. У цей комплекс входять сенситивність до міжособових проблем, їх розпізнавання; здатність генерувати альтернативні варіанти рішення проблем; здатність визначати потрібні засоби для досягнення цілей; здатність визначати і розуміти мотиви і вчинки інших; здатність передбачати наслідки, продумувати взаємовключні кінцеві результати.

Є абсолютно очевидним, що більшість з перерахованих складових характеризують розумову інтелектуальну діяльність і специфічні особові властивості, такі як соціальне мислення, соціальна сензитивність, які становлять основу соціального інтелекту.

На наш погляд, у найзагальнішому виразі соціальну компетентність працівника міліції можна представити як знання про соціальний світ і про себе, своє місце в цьому світі, про способи поведінки і поведінкові сценарії у службовій діяльності, що полегшують соціальну взаємодію, основні функції яких – соціальна орієнтація, адаптація, інтеграція загального соціального і особистого досвіду.

На підставі нечисленної зарубіжної і вітчизняної літератури, власних досліджень нами пропонується структура професійної компетентності працівника міліції:

оперативна соціальна компетентність – знання про соціальні інститути та їх структури, їх представників у суспільстві; уявлення про функціонування соціальних груп, широта і вимоги сучасного репертуару рольової поведінки, якими вимірюється загальна соціальна орієнтація і обізнаність;

вербальна компетентність – доцільність висловів, врахування контексту і підтексту висловів, відсутність труднощів у письмовій мові, варіативність інтерпретації інформації, добра орієнтація у сфері оцінювальних стереотипів і шаблонів, множинність сенсів понять, що вживаються, метафоричність мови;

комунікативна компетентність – володіння складними комунікативними навичками й уміннями, формування адекватних умінь в нових соціальних структурах, знання культурних норм і обмежень у спілкуванні, знання звичаїв, традицій, етикету у сфері спілкування, дотримання пристойності, вихованість, орієнтація у комунікативних засобах, властивих національному менталітету, засвоєння рольового репертуару в межах міліцейської професії;

соціально-психологічна компетентність – міжособова орієнтація, уявлення про різноманітність соціальних ролей і способів взаємодії, уміння вирішувати міжособові проблеми, складання сценаріїв поведінки у складних, конфліктних ситуаціях;

его-компетентність – важлива складова соціальної компетентності, усвідомлення своєї національної, статевої, майнової, групової приналежності, знання своїх сильних і слабких сторін, можливостей і ресурсів, розуміння причин своїх промахів, помилок, знання про механізми саморегуляції й уміння ними користуватися, практичні психологічні знання про себе, набуті на основі життєвого досвіду; інакше кажучи, чим більше працівник міліції усвідомлює свої властивості і проблеми, чим адекватніші його знання, тим буде вищим його его-компетентність.

Для оцінювання емоційно-вольового компоненту професійної компетентності працівника міліції нами в ході експериментального дослідження аналізувалися такі критерії: «уміння не показувати емоційної напруженості, страху перед оточуючими громадянами», «уміння регулювати свої емоційні стани» та «наявність вольових якостей». Кожен з цих критеріїв оцінювався у протоколі експерименту курсантами-стажистами та експериментатором за 4-бальною шкалою, яка у порядку зростання характеризувала рівень розвитку критерію від незадовільного (1 бал) до відмінного (4 бали). Загальна оцінка компоненту визначалася методом знаходження пересічного значення від оцінок окремих критеріїв.

До початку експерименту оцінки критеріїв емоційно-вольового компоненту розподілились по групі (табл. 1).

Таблиця 1. Розподіл оцінок критеріїв емоційно-вольового компоненту до початку експерименту

п. п.	Критерії емоційно-вольового компоненту професійної компетентності	«1»	«2»	«3»	«4»
1	Уміння не показувати емоційної напруженості, страху перед оточуючими громадянами	44 (35%)	61 (48%)	19 (15%)	2 (2%)
2	Уміння регулювати свої емоційні стани	37 (29%)	59 (47%)	28 (22%)	2 (2%)
3	Наявність вольових якостей	34 (27%)	66 (52%)	20 (16%)	6 (5%)

Як видно з таблиці 1, за критеріями емоційно-вольового компоненту професійної компетентності у курсантів здебільшого були оцінки 1 та 2 бали, кількість яких коливалась у межах від 76 («уміння регулювати свої емоційні стани») до 83% («уміння не показувати емоційної напруженості...»), що свідчило про недостатній розвиток вольових якостей особистості та неспроможність адекватно реагувати на вплив зовнішніх чинників майбутніми правоохоронцями. Причому кількість низьких оцінок була у третини курсантів. Кількість позитивних оцінок (3 та 4 бали) коливалась від 24 до 17 %. Загальна ж оцінка емоційно-вольового компоненту групи становила $1,93 \pm 0,5$ ($p < 0,05$), що характеризувало розвиток як задовільний.

До всіх курсантів, які отримали загальні оцінки емоційно-вольового компоненту у 1 та 2 бали на заняттях спеціальною фізичною підготовкою, нами застосовувалися засоби та методи фізичної підготовки, які сприяли формуванню емоційно-вольових якостей. На загальнопідготовчому етапі до занять спеціальною фізичною підготовкою, які проходили потоковим методом за індивідуальними планами, курсантам, які мали незадовільні та задовільні оцінки емоційно-вольового компоненту, окрім загальнорозвиваючих засобів, включалися дихальні вправи (для засвоєння повного дихання, яке складається з нижнього, середнього та верхнього). При цьому кожен вид (нижнє, середнє і верхнє) дихання виконувався з поступовим збільшенням часу виконання з 1 хвилини до 5 хвилин протягом трьох тижнів занять. Важливим було виконання усіх видів дихання ритмічно і плавно. Для цього дихальні вправи проводилися таким чином: на рахунок 4 – вдих, на рахунок 2 – пауза, потім на рахунок 4 – видих і на рахунок 2 – пауза. Після вдиху і видиху робилися паузи, тривалість яких дорівнювала тривалості вдиху і видиху. Для дотримання ритмічності виконання вправи проводилися під рахунок усіх фаз, поступово збільшувалась їх тривалість, але зберігалась пропорція відносно вдиху і видиху. Тривалість виконання вправи спочатку становила не більш 2 хвилин, надалі додавалась ще 1 хвилина щотижня, і була доведена до 10 хвилин.

На спеціально підготовчому етапі, коли основна увага приділялася вивченню та удосконаленню прийомів рукопашного бою, затриманню та супроводженню; вивільненню від захватів; захисту від загрози вогнепальної та холодної зброї; їх застосуванню в екстремальних умовах [6], для розвитку емоційно-вольового компоненту професійної компетентності на заняттях спеціальною фізичною підготовкою нами

робився акцент на розвиток спеціальної витривалості (передбачає у даному випадку стійкість до виконання навантажень у лактатному режимі). Серед вправ, що застосовувалися, були «бій з тінню», виконання серій вправ на снарядах, у пересуваннях. У перервах між виконанням вправ курсанти виконували загальні дихальні вправи, вправи на розслаблення [3].

Як і на загальнопідготовчому етапі значна увага приділялася виконанню дихальних вправ, а саме: спеціальних силових дихальних вправ – Ібукі та Ногаре, засвоєння та виконання яких в рукопашному бою сприяє підвищенню готовності до різноманітних ситуацій, що виникають у ході двобою, зниженню негативних наслідків таких ситуацій. Згодом ці силові дихальні вправи поєднувалися з відпрацюванням тих або інших прийомів рукопашного бою. Наприклад, при повільному, з напругою всіх м'язів виконанні окремих ударів чи зв'язних комплексів навчальних вправ виконувалися 1–2 прийоми на одну вправу.

Найбільша увага, що звертається на курсантів з недостатньо розвиненим емоційно-вольовим компонентом, спрямовувалась на те, щоб удосконалювати дії в екстремальних ситуаціях, коли вивчалися та проводилися прийоми з подолання перешкод. Нами з цією метою застосовувалися стрибки, пересування по вузькій опорі. Стрибки виконували, поступово ускладнюючи умови, а на кінцевому етапі засвоєння цього прийому створювались такі обставини, за яких ускладнювалася необхідність застосування навичок рукопашного бою до та після виконання прийомів. Для підвищення активності курсантів на заняттях, та їх зацікавленості в досягненні кращих результатів у виконанні стрибків ми використовували змагальний метод.

Серед прийомів пересування по вузькій опорі застосовувались пересування сидячи верхи (при подоланні широких перешкод на великій висоті), пересування кроком і бігом (при подоланні неглибоких перешкод по містку, колоді). У процесі навчання спочатку освоювалися методи пересування по колоді сидячи верхи, а потім кроком і бігом. Тренувальне навантаження підвищували за рахунок ускладнення обставин (включаючи пересування по колоді боком, повороти, переступання через різні предмети, покладені на колоду, пересування з вантажем), на кінцевому етапі навчання ускладнення обставин проводилося за рахунок необхідності виконання прийомів рукопашного бою проти умовного супротивника.

Для визначення впливу застосованого нами підходу, коли заняття спеціальною фізичною підготовкою проводилися відповідно до індивідуального плану з урахуванням рівня розвитку емоційно-вольового компоненту професійної компетентності, наприкінці експерименту нами проведено дослідження рівня його розвитку. Результати оцінок окремих критеріїв емоційно-вольового компоненту у курсантів експериментальної групи (100 осіб) наведено у таблиці 2, де для порівняння подані оцінки цих же критеріїв у контрольній групі (26 осіб), з якою заняття спеціальною фізичною підготовкою проводилися за традиційною методикою.

Таблиця 2. Розподіл оцінок критеріїв емоційно-вольового компоненту наприкінці експерименту

п.п.	Критерій компоненту професійної компетентності	«1»		«2»		«3»		«4»	
		к	е	к	е	к	е	к	е
1	уміння не показувати емоційної напруженості, страху перед оточуючими громадянами	12 46%	14 14%	5 19%	54 54%	7 27%	21 21%	28%	10 10%
2	уміння регулювати свої емоційні стани	9 35%	9 9%	5 19%	40 40%	10 38%	37 37%	28%	14 14%
3	наявність вольових якостей	6 23%	7 7%	8 31%	45 45%	9 35%	28 28%	3 12%	20 20%

Аналізуючи результати дослідження розвитку критеріїв емоційно-вольового компоненту професійної компетентності після завершення експерименту слід відзначити, що в експериментальній групі за всіма критеріями кількість незадовільних та задовільних оцінок зменшилася до рівня 49% («уміння регулювати свої емоційні стани»), 52% («наявність вольових якостей») та 68% («уміння не показувати...»).

Позитивні оцінки відповідно збільшилися до рівня 51, 48 та 32%, що порівняно з вихідним рівнем свідчить про рівномірний позитивний вплив застосованого нами підходу на такі критерії емоційно-вольового компоненту, як «наявність вольових якостей» та «уміння регулювати свої емоційні стани», динаміка поліпшення яких загалом становила 27% та менш значний позитивний вплив на такий критерій, як «уміння не показувати...», поліпшення негативних оцінок – 15%.

У контрольній групі також за всіма критеріями негативні оцінки були отримані у меншій кількості випадків. І лише за одним критерієм, а саме «уміння не показувати...», відсоток поліпшення був вищим, ніж у експериментальній групі (18%). Загальні оцінки емоційно-вольового компоненту у контрольній та експериментальній групах відповідно становив $2,00 \pm 0,5$ бала та $2,24 \pm 0,5$ бала, що вірогідно більше від таких до початку експерименту.

Висновок. Отже професійна компетентність - операційне поняття, що має історичні та часові координати. Основні функції професійної компетентності – соціальна орієнтація, адаптація, інтеграція загальносоціального та особистого досвіду. Проведений нами експеримент на заняттях зі спеціальної фізичної підготовки дозволив розвинути емоційно-вольові якості курсантів відомчого вищого навчального закладу, що дозволяє рекомендувати застосований нами індивідуалізований підхід до оцінки та наступного розвитку психологічних компонентів професійної компетентності у програмі підготовки майбутніх правоохоронців. Подальші пошуки, на наш погляд, необхідно спрямувати на удосконалення та розробку нового методичного забезпечення з урахуванням індивідуального фізичного розвитку, фізичної підготовленості та психологічних властивостей курсантів.

1. Життєва компетентність особистості: наук.-метод. посібник / за ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, та ін. – К.: Богдана, 2003. – 520 с.

2. Argyle M. The Psychology of Interpersonal Behavior. – Penguin Books, 1974.

3. Психология и педагогика в профессиональной подготовке сотрудников органов внутренних дел: в 3 ч. / под ред. А.Ф. Дунаева, А.С. Батышева. – М.: Наука, 1992. – Ч. 1. – 44 с.

4. Платонов І.В. Емоційно-вольова готовність майбутніх офіцерів до правоохоронної діяльності / І.В. Платонов // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Психологічні науки. Серія 12. – 2001. – С. 401–407.

5. Куницяна І.Н. Межличностное общение: учебник для ВУЗов / І.Н. Куницяна, Р.В. Казаринова, В.М. Погольша – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.

6. Мунтян В.С. Стратегия, технико-тактическая и психологическая подготовка. Стратегия преодоления страха / В.С. Мунтян. – Харьков: центр інформаційного забезпечення спорту Харьковской государственной академии физической культуры, 2001. – 75 с.